

ΤΕΧΝΙΚΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ [1945-1967]

Στέφανος Πεσμαζόγλου, Επίκ. Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Περί αντιλήψεων και ιδεολογιών ο απομινός λόγος με σημείο αναφοράς την Τεχνική "Βοήθεια" και τις Εκπαιδευτικές Ανταλλαγές. Δεν είναι το καθαυτό περιεχόμενό τους που βαραινεί. Αυτό που πραγματικά βαραινεί είναι το πακέτο μιας ολόκληρης θεώρησης, μιας ιδεολογίας εν τέλει μιας στρατηγικής επιλογής της συλλογικής Δύσης (κυρίαρχα της Αμερικανικής συνιστώσας της). Ο λόγος φυσικά για την εκτεταμένη επιχείρηση εκουγχρονισμού, "δυτικοποίησης" οικονομικών δομών, διοικητικών μηχανισμών, εκπαιδευτικών διαδικασιών. Η επιχείρηση αυτή θα μπορούσαμε σήμερα να πούμε (και όχι πρό τριετίας ή ίσως ούτε μετά δεκαετία) πως εκτός από τις δραστικές επιπτώσεις που είχε (σε διαφορετικούς βαθμούς στον κόσμο όλο) εστέφθη από επιτυχία: Όχι μόνο ή τόσο από την γενικευμένη διαδικασία μίμησης που έχει πυροδοτήσει, ιδιαίτερα μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού αλλά από την έκταση της μετατόπισης της τρέχουσας αλλά και της ακαδημαϊκής ορολογίας και κυρίως την τροποποίηση σε βάθος των συλλογικών νοοτροπιών. Πρόκειται φυσικά για μια αξιωματικά διατυπωμένη διαπίστωση χωρίς ουδεμία αξιολογική φόρτιση είτε θετική (που αποτελεί άλλωστε μια σταθερά συνεκδοχή της) ούτε και αρνητική.

Κατά τούτο η απάλειψη δύο μικρών εισαγωγικών στο πρόγραμμα - στον τίτλο της εισήγησης κάνουν τη μεγάλη διαφορά: τεχνική βοήθεια χωρίς εισαγωγικά συνεπάγεται την αποδοχή μιας συλλογιστικής "Βοήθεια" με εισαγωγικά αφήνει να νοηθεί πως τουλάχιστον συζητιέται ο ρόλος της.

Η δεύτερη παρατήρηση που θα ήθελα προκαταρκτικά να διατυπώσω είναι ότι όλο το φάσμα της θεματικής που καλύπτει τη λειτουργία διεθνών οργανισμών και των κυριότερων Δυτικών κυβερνήσεων μεταπολεμικά προσφέρεται για συγκριτικές μελέτες - όχι τόσο της κατα κανόνα ενιαίας συλλογιστικής και ομοιομορφίας των προτεινομένων μέτρων ή πακέτων- αλλά για τους τρόπους και το βάθος εσωτερικεύσής τους στις χώρες Υποδοχής. Επομένως όσα σχηματικά παρουσιάζονται αναφορικά με τη λειτουργία των αγωγών διάχυσης γνώσης και τεχνογνωσίας και φυσικά ιδεολογίας για την περίπτωση της Ελλάδος ισχύουν σε μέγιστο βαθμό π.χ. για τις υπόλοιπες Νοτιο-Ευρωπαϊκές Μεσογειακές χώρες, την Τουρκία αλλά και της Λατινικής Αμερικής.

Οι νύξεις που έπονται προέρχονται από μελέτη μου που στηρίχθηκε στις εισηγητικές εκθέσεις, αναφορές αλλά και εσωτερικά ντοκουμέντα οργανισμών όπως ο ΟΗΕ, η ΟΥΝΕΣΚΟ, το Διεθνές Γραφείο Εργασίας, η ΦΑΟ, ο ΟΟΣΑ και επί μέρους Ευρωπαϊκοί

---

* Η εισήγηση προέρχεται από μελέτη που πρωτοδημοσιεύτηκε στην επιθεώρηση *Modern Greek Studies Yearbook*, University of Minnesota, το 1985 υπό τον τίτλο, *Technical and Educational Assistance to Greece: A case-study of certain post-war realities and mythologies*. (τομ. V, σελ. 33-82). Η μελέτη αυτή θεωρημένη θα εκδοθεί σε ειδική σειρά μονογραφιών από τις εκδόσεις Αντ Σάκουλα.

οργανισμοί, όπως επίσης της επίσημα διατυπωμένης συλλογιστικής στη χάραξη της διεθνούς εκπαιδευτικής ή πολιτισμικής πολιτικής κυβερνήσεων, όπως η Αμερικανική, η Αγγλική, η Γαλλική ή η Γερμανική.

Θα σταθώ σε ορισμένες πτυχές και μόνο αναφερόμενος στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο. Η "βοήθεια" ή "στήριξη" έπαιξαν έναν κρίσιμο ρόλο στα πλαίσια της παγκόσμιας διαπάλης ηγεμονίας πολιτικής, οικονομικής και ιδεολογικής (το καπιταλιστικό σύστημα ενάντια στο σοσιαλιστικό και τανάπαλιν). Η τεχνική 'βοήθεια' και η υλική χρηματοδοτική ενίσχυση εκπαιδευτικο-αναπτυξιακών σχεδίων και προγραμμάτων, όπως επίσης και οι εκπαιδευτικές και επιστημονικές ανταλλαγές υπήρξαν δύο από τα βασικά συστατικά στοιχεία των προγραμμάτων βοήθειας. Ασήμαντα ως ποσοστό στις ροές πόρων, αποτελεσματικά όμως στο να επηρεάζουν τρόπους σκέψης και δράσης στα εκπαιδευτικά και τεχνολογικά πράγματα.

Στη διάρκεια της περιόδου 1945 μέσα της δεκαετίας του 1960, ολόκληρο το φάσμα τεχνικής και εκπαιδευτικής βοήθειας που διατέθηκε από δυτικές κυβερνήσεις, ιδιωτικούς και διεθνείς οργανισμούς ήταν διαθέσιμο και για την Ελλάδα. Τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια που καλύπτουν την περίοδο του εμφυλίου πολέμου 1945-1949, οι δραστηριότητες της UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) αν και δεν προσανατολίζονταν ειδικά στην κατεύθυνση της μεταφοράς τεχνολογίας και ειδικοτήτων, εμπειρείχαν ορισμένες δραστηριότητες που συνιστούσαν τεχνική βοήθεια. Μετά το 1947 η τεχνική βοήθεια ήταν οργανικά συνδεδεμένη με το επενδυτικό πρόγραμμα των Ηνωμένων Πολιτειών στην Ελλάδα. Από τον Ιούνιο του 1949 οι ΗΠΑ διευθύνουν και τυπικά πρόγραμμα τεχνικής βοήθειας στην Ελλάδα. Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '50 η έμφαση μετατοπίζεται από τη διμερή τεχνική βοήθεια και τις σχετικές συμφωνίες σε πολυμερείς συμφωνίες. Η σημασία τους ενισχύθηκε το 1953 μετά την ίδρυση του διευρυμένου προγράμματος τεχνικής βοήθειας των Ηνωμένων Εθνών (Expanded Program of Technical Assistance) (EPTA). Σε όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου έως τα μέσα της δεκαετίας του '60 οι διμερείς συμφωνίες μεταξύ Ελλάδος και ΗΠΑ κυριάρχησαν όπως επίσης και με δυτικοευρωπαϊκές χώρες, ιδιαίτερα τη Γερμανία και τη Γαλλία. Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '60 υπήρξε μια σαφής μετατόπιση της έμφασης στις διμερείς συμφωνίες από τις ΗΠΑ στις ευρωπαϊκές χώρες. Την περίοδο 1949-1962 δόθηκαν στην Ελλάδα από όλες τις πηγές περίπου 33 εκατ. δολάρια σε μορφή χορηγήσεων για την τεχνική βοήθεια και σχετιζόμενα προγράμματα. Από το ποσό αυτό περίπου τα 20 εκατομμύρια δολαρίων (τα 2/3 του συνόλου), προήλθε από διμερή προγράμματα, και τα 3/4 του ποσού αυτού από τις ΗΠΑ.¹

Την ίδια περίοδο ο συνολικός αριθμός ειδικών που στάλθηκαν στην Ελλάδα με τα επίσημα προγράμματα τεχνικής βοήθειας έφτασε τους 750, ενώ παράλληλα μετεκπαιδεύτηκαν 2.500.

Δόθηκε στους περισσότερους ειδικούς πλήρης κάλυψη με όλα τα διπλωματικά προνόμια. Ειδικοί εμπειρογνώμονες (Experts) στελεχώνουν κρίσιμους αρμούς της οικονομίας και του διοικητικού μηχανισμού. Στην περίοδο αμέσως μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο

1. Αυτό ήταν το κόστος στις χώρες ή στους διεθνείς οργανισμούς προέλευσης των ειδικών, των μαθητευομένων, των φοιτητών, των βιβλίων, του εξοπλισμού και των συμβολαίων.

και σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 κατά κανόνα αμερικανοί κατείχαν θέσεις σε όλες τις στρατηγικής σημασίας θέσεις-κλειδιά της οικονομίας, ταυτόχρονα στον ιδιωτικό και στο δημόσιο τομέα (υπήρχαν αμερικανοί σύμβουλοι, ειδικοί στα περισσότερα Υπουργεία) και Νομισματική Επιτροπή - Επιτροπή κλειδί στην Τράπεζα της Ελλάδος.

Η τεχνική βοήθεια και οι εκπαιδευτικές ανταλλαγές άπτονταν όλων των τομέων της ελληνικής οικονομίας: γεωργία, τουρισμός, συγκοινωνίες, περιφερειακός προγραμματισμός, δημόσια διοίκηση, τράπεζες και υγεία. Όμως συνάμα όλο το φάσμα της παρεχόμενης τεχνικής βοήθειας βεβαίως συνδέονταν κυρίως με τους πλέον δυναμικούς τομείς της ελληνικής οικονομίας: νέες εγκαταστάσεις σε σύγχρονους βιομηχανικούς κλάδους προϋποθέτουν ένα πολύ υψηλότερο επίπεδο τεχνογνωσίας. Είναι χαρακτηριστικό πως μερικές εκτιμήσεις της συνολικής δαπάνης σε ξένα τεχνογνωσία για την περίοδο 1949 έως το 1962 (συνυπολογίζοντας την αγορά ξένων ευρεσιτεχνιών) τις ανεβάζουν στα 57 εκατ. δολάρια ενώ στην περίοδο 1953-1962 το ξένο κεφάλαιο που πραγματικά επενδύθηκε στη βιομηχανία δεν ξεπέρασε τα 38,4 εκατ. δολάρια.²

Οι περισσότεροι από τους δυναμικούς τομείς ή κλάδους του εκπαιδευτικού και του ερευνητικού συστήματος στη μεταπολεμική Ελλάδα χρηματοδοτήθηκαν ως ένα βαθμό, όταν δεν σχεδιάστηκαν από διεθνείς οργανισμούς, ιδιωτικά ιδρύματα και κυβερνητικούς δότες (Πανεπιστήμιο Πατρών, τεχνολογικά ινστιτούτα (ΚΑΤΕ μετέπειτα ΤΕΙ), τεχνικά και επαγγελματικά σχολεία (ΚΕΤΕ), ερευνητικά κέντρα όπως το ΕΚΚΕ, το ΚΕΠΕ, το Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών (τώρα Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών) και ο Δημόκριτος.

Κατ' αυτόν τον τρόπο οι αποφάσεις για την επιλογή του τύπου της τεχνικής βοήθειας ελήφθησαν έξω από τη σφαίρα διακαιοδοσίας του ελληνικού κράτους. Κατά κανόνα τα κέντρα λήψης αποφάσεων ευρίσκοντο στους διεθνείς οργανισμούς και τις ξένες πρεσβείες.³ (Αξίζει να σημειωθεί πως η υπηρεσία τεχνικής βοήθειας μέσα στο Υπουργείο Συντονισμού λειτούργησε ως το 1949 υπό αμερικανικό συντονισμό. Είχε την πλήρη ευθύνη για την πραγμάτωση του προγράμματος τεχνικής βοήθειας (το διευρυμένο πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών, τα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Παραγωγικότητας και αργότερα και της γερμανικής τεχνικής βοήθειας).

Ενδεικτικό της υφής της σχέσης που επεβλήθη είναι το γεγονός πως οι διάφοροι διεθνείς οργανισμοί ή ξένες κυβερνήσεις αρνήθηκαν να δώσουν τις εισηγητικές εκθέσεις των ειδικών αποστολών για τη χρήση μετέπειτα ερευνητών. Ακόμα και το ελληνικό Υπουργείο Συντονισμού δεν διατήρησε πλήρη πρακτικά και αρχεία όλων των εκθέσεων και των προτάσεων των διαφόρων οργανισμών.⁴

Μπορεί μάλιστα να διακρίνει κανείς την παράλληλη λειτουργία εξωγενών διαδικασιών λήψης των αποφάσεων ως προς τη συγκεκριμένη επιλογή των τεχνικών. Θεωρητικά αντιμετωπίζεται ως εάν να λειτουργεί ουδέτερα, στην πραγματικότητα όμως, οι αποφάσεις λαμβάνονται στα διοικητικά συμβούλια των πολυεθνικών εταιριών. Ο συνδυαστικός κρίκος είναι διαφανής. Οι αποφάσεις για τη φύση της τεχνικής βοήθειας συναρτώνται από τις

2. OECD, 'Technical Assistance and the Economic Development of Greece', (Φεβρουάριος 1964), mimeo.

3. Οπ.π.

4. Ακόμη και σήμερα δεν υπάρχει ολοκληρωμένη καταγραφή της βιβλιογραφίας.

αποφάσεις που λαμβάνονται στο εξωτερικό από το ξένο κεφάλαιο ή τις πολυεθνικές ως προς το τί θα παράγουν και πώς θα το επενδύσουν στην Ελλάδα. Οι ελληνικές αρχές δεν είχαν συνολική οικονομική στρατηγική. Αντ' αυτού ο νόμος 2687/53 παρείχε συνταγματικά δικαιώματα στο ξένο κεφάλαιο να αναλάβει την οποιαδήποτε αναπτυξιακή πρωτοβουλία. Αλλά η απορρόφηση κεφαλαίων προϋποθέτει την ύπαρξη ειδικοτήτων. Επομένως ο συνδυετικός κρίκος όσο έμμεσος και αν ήταν εκ των πραγμάτων λειτούργησε ανάμεσα στο κεφάλαιο από τη μία και τις διαδικασίες λήψης τεχνολογικών και εκπαιδευτικών αποφάσεων από την άλλη.

Η Διμερής Θεσμοθέτηση Διαύλων

Η αμερικανική τεχνική βοήθεια

Το συνολικό αμερικανικό πρόγραμμα βοήθειας στην Ελλάδα (και στην Τουρκία) ήταν το πρώτο στο είδος του στην Ιστορία. Το ιστορικό της αμερικανικής διείσδυσης ξεκινάει με το Δόγμα Τρούμαν και με το Σχέδιο Μάρσαλ.⁵ [Μια καλά στοιχειοθετημένη μελέτη για το κλίμα μέσα στο οποίο πραγματώθηκε η αμερικανική πολιτική στο πεδίο της οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας μεταπολεμικά (1947-1962) είναι του Φράνσις Φ. Λίνκολν (1975)]. Ο ίδιος υπήρξε μέλος της αποστολής Γόρτερ στην Ελλάδα το '47, την εποχή δηλαδή που μετατίθεται η Ελλάδα από τη Βρετανική σφαίρα επιρροής στην Αμερικανική. Στη διάρκεια της δεκαετίας του '50 υπήρξε υπεύθυνος οικονομικών υποθέσεων στο State Department για την Ελληνο-τουρκικο-περσική περιοχή. Ο Lincoln βρίσκει παράδοξο πως οι ΗΠΑ συνεχίζουν να χαρακτηρίζουν αποπροσανατολιστικά τη στρατιωτική και οικονομική στήριξη ως βοήθεια, εφόσον συνέβαλε σ' αυτό που θεωρήθηκε ως οι δύο βασικοί στόχοι της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής: τον έλεγχο της κομμουνιστικής επιθετικότητας και τους υψηλότερους δυνατόν αυξητικούς οικονομικούς ρυθμούς των ολιγότερο αναπτυγμένων χωρών. [Αντίστοιχο υλικό για την περίοδο μπορεί να βρει κανείς και στη μελέτη του W.H.Mack Neill (1957) και του Αργύρη Φατούρου στο Ιατρίδης 1981]. Η αμερικανική τεχνική βοήθεια στην Ελλάδα είχε αρκετά χαρακτηριστικά που την διαφοροποιούσαν από άλλα προγράμματα τεχνικής βοήθειας (είτε διμερή, είτε πολυμερή). Οι μεταβιβάσεις τεχνικής βοήθειας από τις ΗΠΑ είχαν οργανική σχέση με τη μαζική εισροή κεφαλαίου και με τη μεταφορά τεχνογνωσίας. Εφόσον η εισροή αμερικανικών κεφαλαίων συγκεντρωνόταν στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, ιδιαίτερα στη διάρκεια της περιόδου του προγράμματος της βοήθειας Marshal και η τεχνική βοήθεια σε μεγάλο βαθμό συγκεντρώθηκε εκείνα τα χρόνια.

5. Francis F. Lincoln, *United States' Aid to Greece 1947-1962, professional seminars*. (Germantown, Tennessee, 1975) σελ. 9, 139, 166, 167 όπως επίσης W.H. McNeill, *Greece: American Aid in Action 1947-1956* (New York: Twentieth Century Fund, 1957). Για τα πρώτα χρόνια βλ. A.A. Fatouros, *Building Formal Structures of Penetration: The United States in Greece, 1947-1948*, στο John Iatrides (ed.) *Greece in the 1940's: A Nation in Crisis* (Hanover, NH: University Press of New England, 1981), pp. 239-58. Η ανάλυση του Φατούρου είναι μια διεξοδική και καλά τεκμηριωμένη ανάλυση της Αμερικανικής διείσδυσης στην Ελλάδα που στηρίζεται σε διεθνείς συνθήκες και εθνικές νομοθετικές ρυθμίσεις. Η ενασχόληση Αμερικανών ειδικών σε κορυφαίες θέσεις στην Ελληνική Δημόσια Διοίκηση θεωρήθηκε αυτονόητη μέσα σ' αυτό το κλίμα.

Πολιτικοί και κοινωνικοί παράγοντες επηρέασαν αποφασιστικά την έκταση και την υφή της αμερικανικής τεχνικής βοήθειας. Το αμερικανικό πρόγραμμα ήταν κυρίως προσανατολισμένο σε βραχυπρόθεσμα έως το πολύ και μεσοπρόθεσμα έργα και όχι στην κατεύθυνση μακροπρόθεσμων επενδύσεων υποδομής: διατροφή, ένδυση και κατοικία συνέχισαν να έχουν υψηλή προτεραιότητα για κάποια χρόνια μετά από το τέλος του προγράμματος της UNRRA. "Στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου (που καταγράφεται ως ανταρτοπόλεμος) και σχεδόν για δύο χρόνια μετά, μεγάλο μέρος της αμερικανικής βοήθειας απορροφήθηκε από το βασικό πρόβλημα να κρατηθούν εν ζωή οι Έλληνες. Σε κάποια φάση περίπου 85% της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα καταναλώθηκε σε διατροφή, ένδυση και άλλες πρώτες ανάγκες για τη συντήρηση του πληθυσμού"⁶. (The story of the American Marshall plan in Greece, 20 Ιουλίου 1952).

Βεβαίως αυτή η μορφή βοήθειας κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου στηριζόταν σε καθαρά πολιτικά κριτήρια και δεν ήταν ισότιμα κατανομημένη ανάμεσα σε όλους τους Έλληνες. Στήριζε τις προσπάθειες "μιας μερίδας του πληθυσμού ενάντια στην άλλη - ήταν μια μορφή πολεμικής επιχείρησης".

Στα πλαίσια του αμερικανικού προγράμματος βοήθειας μετά από μια πρώτη περίοδο άμεσης παροχής διατροφής, ρουχισμού και κατοικίας, η γεωργία έγινε η πρώτη προτεραιότητα. Αλλά ακόμα και στα πλαίσια του αγροτικού τομέα η έμφαση δεν ήταν στην κατεύθυνση των δομικών αλλαγών, αλλά της αύξησης της παραγωγικότητας των υπαρχουσών γεωργικών δραστηριοτήτων. Η έμφαση δεν ήταν στην οικοδόμηση τεχνικοεργαματικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων για τους γεωργούς, ή για μακροπρόθεσμες τεχνολογικά αποτελεσματικές επενδύσεις αλλά στόχευε στην ταχύτερη δυνατόν ενίσχυση της παραγωγικότητας στο γεωργικό τομέα από το ονομαζόμενο "Πρόγραμμα Διεύρυνσης" (Extension Program).⁷ Σε μια χώρα όπως η Ελλάδα, μ' έναν εντόνως καθυστερημένο γεωργικό τομέα (και τεχνολογικά και οργανωτικά) μια προσέγγιση με βάση την οριακή παραγωγικότητα δεν ήταν η προσφορότερη για τις ανάγκες της εποχής. Ένα υψηλό ποσοστό των κονδυλίων του Σχεδίου Μάρσαλ κατευθύνθηκε προς τις μεταφορές και τις επικοινωνίες, όμως μόνο στην κατεύθυνση ενίσχυσης των διασυνδέσεων με τον ιδιωτικό τομέα (Linkage Effects). Η αμερικανική τεχνική βοήθεια δεν έπαιξε κανέναν απολύτως ρόλο ούτε με την θεωρούμενη τότε αναγκαία αναδόμηση του βιομηχανικού τομέα. Αντιθέτως, η τάση ήταν να αποδεχθεί το μικρό μέγεθος και τον κατακερματισμό των βιομηχανικών μονάδων ως δεδομένη (χειροτεχνία, υφαντουργία, επεξεργασία τροφίμων).⁸

Ένα άλλο στοιχείο κλειδί που διαφοροποιούσε την αμερικανική τεχνική βοήθεια και τα προγράμματά της από άλλα προγράμματα, ήταν η έμφαση που δόθηκε στην εκπαίδευση συνδικαλιστικών στελεχών. Στόχος η οργάνωση του εργατικού κινήματος με την ταυτόχρονη αποτροπή της ηγεμονίας της Αριστεράς. Η εργατική πολιτική γενικά όπως και η πολιτική εισοδημάτων ειδικότερα, ήταν τομείς όπου οι μοχλοί λήψης αποφάσεων βρέθη-

6. Information Division, Mutual Security Administration, Special Economic Commission to Greece, The story of the American Marshall Plan in Greece, 20 Ιουλίου. σελ. 8.

7. Στο ίδιο, σελ. 68.

8. Στο ίδιο, σελ. 43.

καν στα χέρια αμερικανών λειτουργών.⁹ (Η έκταση στην οποία η μαζική αυτή παρέμβαση της αμερικανικής βοήθειας δόμησε το συνδικαλιστικό κίνημα και τις οργανώσεις του στη μεταπολεμική Ελλάδα, αναλύεται πειστικά από την Αδαμαντία Πόλλις.

Είναι ακόμα ενδεικτικό της φύσης και του προσανατολισμού της τεχνικής βοήθειας ότι σε όλη την περίοδο από το 1948 έως το 1958 κανένα μεριδίό της δεν δόθηκε επίσημα για την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Μόνον μετά το 1958 ένα μικρό ποσοστό συνολικής αμερικανικής τεχνικής βοήθειας συνδέθηκε με την εκπαίδευση. Οι ΗΠΑ διατήρησαν πρόσθετους δεσμούς με την Ελλάδα στο συνολικό τομέα της εκπαίδευσης και του πολιτισμού μέσα από προγράμματα εντελώς ανεξάρτητα από τα προγράμματα τεχνικής βοήθειας. Η βασική μορφή τέτοιων δραστηριοτήτων προήλθε μέσα από την παροχή υποτροφιών και άλλων ακαδημαϊκών και πολιτιστικών ανταλλαγών όπου πρωτοστάτησαν μεγάλα ιδιωτικά ιδρύματα.

Από την ίδρυσή του το 1949 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '60 το πρόγραμμα ανταλλαγής υποτρόφων του Ιδρύματος Φούλμπραϊτ έφερε περισσότερους από χίλιους Έλληνες για μελέτη στις ΗΠΑ και περίπου οκτακόσιους αμερικανούς στην Ελλάδα. Το πρόγραμμα Φούλμπραϊτ λειτούργησε σε τρία επίπεδα: των κορυφαίων ερευνητών, των επαγγελματιών και των μεταπτυχιακών και προπτυχιακών φοιτητών.¹⁰ (Η διαδικασία επιλογής και κατανομής έχει ενδιαφέρον. Η αμερικανική υπηρεσία πληροφοριών στην Αθήνα επιλέγει τους σπουδαστές (προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς) ενώ το Ινστιτούτο Διεθνούς Εκπαίδευσης στη Νέα Υόρκη, που διαχειρίζεται το πρόγραμμα Φούλμπραϊτ, επιλέγει το πανεπιστήμιο που θα φοιτήσουν. Η ελληνική κυβέρνηση δεν συμμετείχε με κανέναν προγραμματισμένο τρόπο στην επιλογή των υποτρόφων. Η πλειοψηφία των αιτούντων ήταν στους τομείς των θετικών επιστημών, των ειδικοτήτων του μηχανικού, της αρχιτεκτονικής και των οικονομικών. Οι αρχικές συνεννοήσεις γίνονταν ούτως ώστε οι Έλληνες σπουδαστές να προσανατολίζονται μεσοπρόθεσμα στην επιστροφή τους στην Ελλάδα. Οι εκ των υστέρων παρατηρήσεις κατατείνουν στο συμπέρασμα πως οι περισσότεροι συνεχίζουν να παραμένουν στις ΗΠΑ για παρατεταμένη περίοδο ετών.

Στα προγράμματα του State Department εμπεριέχεται και το πρόγραμμα για τις ελίτ. Επέλεξε μέχρι 20 άτομα το χρόνο σε διευθυντικές θέσεις από ποικίλους τομείς για επισκέψεις μέχρι δύο μηνών. Για επαγγελματίες υπήρχε πρόγραμμα κατά ειδικότητες.

Ιδιωτικά ιδρύματα έπαιξαν κρίσιμο ρόλο στα συνολικά προγράμματα τεχνικής βοήθειας και εκπαιδευτικών ανταλλαγών. Η Ford Foundation ξεκίνησε τις δραστηριότητές της το 1959. Χρηματοδότησε τον Οργανισμό Τεχνολογίας (γραφείο Δοξιάδη) ιδιωτική επιχείρηση που πέρασε αργότερα στο κράτος. Αργότερα η Ford Foundation ενίσχυσε το ΚΕΠΕ που ήταν ένας πόλος έλξης αμερικανοσπουδαγμένων οικονομολόγων όπως επίσης για πέντε χρόνια το Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών για ερευνητικά προγράμματα στις φυσικές και κοινωνικές επιστήμες. (Το ΒΙΕ είχε ιδρυθεί το 1958 με πόρους από το υπόλοιπο της

9. Βλ. Adamantia Pollis, 'U.S. Intervention in Greek Trade Unions, 1947-1950', στο *latrides, Greece in 1940's*, σελ. 259-74.

10. Σχετικά με τη λειτουργία του Ιδρύματος Fulbright τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες σε επίπεδο σχεδιασμού βλ. Ralph H. Vogel, *The Making of the Fulbright Program*, Pandal Bennett Woods, *Fulbright Internationalism and Elinor G. Barber*, Research Access, *Scholarship versus National Interest* στο ειδικό αφιέρωμα της ετήσιας έκδοσης *The Annals (of the American Academy of Political and Social Science): The Fulbright Experience and Academic Exchanges* (επιμ. Nathan G. Flazer), Τόμος 491, Μάιος 1987 σελ. 11-35 και 63-72 αντιστοίχως.

βοήθειας Marshal), Η Rockfeller Foundation ξεκίνησε το 1955 την παροχή βοήθειας στην Ελλάδα. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960 είχε διακινήσει περισσότερα από 400 χιλιάδες δολάρια. Πάνω από τα μισά πήγαν στο ΚΕΠΕ (1961). Ένα κάποιο σημαντικό ποσοστό της βοήθειας Rockfeller απορροφήθηκε από το Πολυτεχνείο για μελέτη της ευρύτερης περιοχής των Αθηνών.

Το ερευνητικό κέντρο ατομικής ενέργειας ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ, επίσης συγχρηματοδοτήθηκε από διάφορους αμερικανικούς οργανισμούς μεταμορφούμενο σε ένα δεύτερο πόλο έλξης αμερικανοσπουδαγμένων φυσικών, χημικών κ.ά.

Τέλος, η ίδρυση του Πανεπιστημίου των Πατρών στα μέσα της δεκαετίας του '60 θεωρήθηκε πως θα λειτουργήσει σαν ένας πόλος εκσυγχρονισμού, μαγνητίζοντας κυρίως αμερικανοσπουδαγμένο πανεπιστημιακό δυναμικό. Θεωρήθηκε επίσης, πως θα λειτουργήσει ως εκπαιδευτικός μαγνητικός πόλος για τη Μέση Ανατολή, μείωνοντας τη ροή σπουδαστών στην κατεύθυνση των ανατολικο-ευρωπαϊκών σοσιαλιστικών χωρών.

Η αμερικανική ηγεμονία σε όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων της συμπυκνώνεται συμπερασματικά με σαφήνεια και πειστικότητα σε εισηγητικό κείμενο (ραπόρτο) του ΟΟΣΑ το 1963: "Η αμερικανική αποστολή βοήθειας άσκησε σημαντική εξουσία (Authority) και επιρροή στα ελληνικά πράγματα περισσότερο από ότι οποιοσδήποτε άλλος δότης τεχνικής βοήθειας είχε ποτέ ελπίσει. Σαν τμήμα της προσπάθειας ανοικοδόμησης οι ΗΠΑ παρείχαν ειδικούς και συμβούλους για να καλύψουν εκτελεστικές θέσεις κλειδιά στη διοίκηση και σε όλους του κρίσιμους τομείς της κυβερνητικής πολιτικής - δημόσια οικονομικά, φορολογικά κ.ά. Κάτω από την επιρροή τους στήθηκε ο διοικητικός μηχανισμός για το συντονισμό της τεχνικής βοήθειας. Αμερικανοί σύμβουλοι συμμετείχαν στις εξειδικευμένες επιτροπές που συμβούλευαν την κεντρική επιτροπή πάνω στις ανάγκες για τεχνική βοήθεια στους επί μέρους κλάδους και τομείς και οι όποιες προτάσεις για παροχή βοήθειας από τα Ηνωμένα Έθνη ή ενός από τους εξειδικευμένους οργανισμούς που έπρεπε να είχαν εκ των προτέρων συζητηθεί με αυτούς."¹¹

Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '50 όταν το αμερικανικό πρόγραμμα βοήθειας βρισκόταν σε πολύ υψηλά επίπεδα ο ίδιος ο συντονισμός του προγράμματος γίνονταν από αμερικανούς ειδικούς. Η λογική όλης αυτής της επιχείρησης είχε διατυπωθεί με σαφήνεια στην εισήγηση Porter. Όπως επισημαίνει ο Αργύρης Φατούρος εάν "ο απόλυτος έλεγχος των πόρων των προερχόμενων από τις ΗΠΑ στην Ελλάδα βρισκόταν στα χέρια της αποστολής ακριβώς λόγω της προφανούς δυνατότητας υποκατάστασης των κονδυλίων που προερχόντουσαν είτε από ελληνικές είτε από αμερικανικές πηγές, τότε ο έλεγχός τους λογικά σήμαινε την "αναγκαιότητα" της γενικής εποπτείας από τους αμερικανούς όλου του δημοσιονομικού τομέα στην Ελλάδα"¹² (εισήγηση Porter όπως αναφέρεται στο Φατούρος). Βεβαίως μετά τα μέσα της δεκαετίας του '50 αυτή η κατάσταση των πραγμάτων είχε τουλάχιστον τυπικά ριζικά αλλάξει.

11. OECD, *Preliminary Report 1963*, σελ. 19.

12. Η εισήγηση όπως αναφέρεται στο Φατούρος, *"Building Formal Structures"*, σελ. 245.

Την ίδια περίοδο των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών οι τρεις κύριες ευρωπαϊκές χώρες που δίνουν βάρος στην εκπαιδευτική και πολιτισμική διπλωματία ήταν η Γαλλία, η Δυτική Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

Μια δεκαπενταετία αργότερα η κυβέρνηση Θάτσερ θα επιβάλει για την εξαετή περίοδο 1979-1985 στο Βρετανικό Συμβούλιο έναν περιορισμό των εξόδων του κατά 20% (σε πραγματικούς όρους). Μερικές από τις πλέον έγκυρες και με ισχυρή επιρροή εφημερίδες και επιθεωρήσεις αντιτάχθηκαν με ένταση στην πολιτική πολιτιστικής και εκπαιδευτικής λιτότητας (Times, Guardian, Financial Times και T.L.S.). Η συλλογιστική υπέρ της εκπαιδευτικής και πολιτισμικής διπλωματίας διατυπώθηκε καθαρά σε κύριο άρθρο των Financial Times: "Υπάρχουν εκείνοι οι οποίοι υποστηρίζουν πως με το τέλος του παγκόσμιου αυτοκρατορικού ρόλου της Μεγάλης Βρετανίας δεν υπάρχει πια καμιά ανάγκη διάχυσης της κουλτούρας και της εκπαίδευσής της σε όλες τις γωνιές της οικουμένης. Το αντίθετο ακριβώς είναι η αλήθεια. Σε μια περίοδο παρακμής ως προς την πολιτική και οικονομική επιρροή της γίνεται όλο και πιο επιτακτικό η Βρετανία να διατηρήσει και εδραιώσει την πολιτιστική της παρουσία σε χώρες... που είναι ή που θα μπορούσαν να γίνουν σημαντικοί εμπορικοί και επομένως και πολιτικοί εταίροι".¹³ Η διασύνδεση κουλτούρας και εκπαίδευσης με το εμπόριο και την πολιτική αποτυπώνεται ρητά. Το άρθρο στη συνέχεια επισημαίνει: "Οι πολιτιστικές επαφές αν και συχνά δεν είναι ποσοτικά υπολογίσιμες σε χρηματικούς όρους είναι μολαταύτα εξίσου σημαντικές ως στοιχείο για τη σφυριλάττηση δεσμών μεταξύ χωρών όσο και το εμπόριο. Αλλωστε η μια διεργασία ενισχύει την άλλη". Σημασία επίσης δίνεται στην εκπαίδευση των φοιτητών των προερχομένων από άλλες χώρες. Το επιχείρημα που χρησιμοποιείται υπέρ της βοήθειας είναι πως πολιτιστικοί και εκπαιδευτικοί δεσμοί μεταφράζονται σε εμπορικές σχέσεις και πως "μελλοντικοί πρωθυπουργοί θα τείνουν να εμπορεύονται με τη χώρα στην οποία σπούδασαν".

Από το 1958 και μετά η Γερμανία υπήρξε μια βασική πηγή τεχνικής βοήθειας στην Ελλάδα. Ο τρόπος παροχής της γερμανικής βοήθειας διέφερε από την αμερικανική. Επικεντρώθηκε κατά κύριο λόγο στο βιομηχανικό τομέα. Από το 1958 ως τα τέλη της δεκαετίας του 1960 τα βασικά προγράμματα ήταν το πρόγραμμα Επαγγελματικής Μαθητείας της Carl Dussberg Gesellschaft που συγχρηματοδοτήθηκε από τη Γερμανική κυβέρνηση και βιομηχανία, και σε κυβερνητικό επίπεδο το πρόγραμμα τεχνικής συνεργασίας. Η έμφαση ήταν στην τεχνική και επαγγελματική εξάσκηση στη Γερμανία. Η Γερμανία οργάνωσε ακόμα δύο προγράμματα πανεπιστημιακών υποτροφιών. Ένα κυβερνητικό πρόγραμμα εκπαιδευτικών ανταλλαγών και του ιδρύματος Humboldt. Χαρακτηριστικό ενδεικτικό της αντίληψης Humboldt ήταν πως οι υψηλής στάθμης υπότροφοι ενθαρρύνονται να παραμένουν στη Γερμανία είτε για μακρές περιόδους είτε και μόνιμα. Από τα τέλη της δεκαετίας του '70 η Φολκσβάγκεν Foundation, χρηματοδοτεί ερευνητικά προγράμματα στις νοτιοευρωπαϊκές χώρες.

Θα ήταν ακριβές να διαπιστωθεί πως οι γαλλικές κυβερνήσεις παρέμεναν οι κύριοι εκφραστές στην Ευρώπη μιας πολιτικής και εκπαιδευτικής διπλωματίας. Στην Ελλάδα η Γαλλία ξεκίνησε το 1945, αμέσως μετά τον πόλεμο, με την παροχή περίπου 50 υποτρο-

13. Financial Times, 16 Ιουνίου 1985.

φιών. Υψηλό ποσοστό αυτών των υποτρόφων έγιναν μετά κορυφαίοι διανοούμενοι με μεγάλη επιρροή στην Ελλάδα ακόμα και στην Ευρώπη. Το γαλλικό πρόγραμμα τεχνικής βοήθειας ξεκίνησε ακόμα πιο αργά απ' το γερμανικό. Επικεντρώθηκε στην τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση και μαθητεία στο βιομηχανικό τομέα με περισσότερη έμφαση σε δομικές αλλαγές απ' ότι το αμερικανικό. Η πρωτοβουλία εδώ στα προγράμματα ήταν στα χέρια των ελληνικών αρχών και όχι αποκλειστικά στο Υπουργείο Συντονισμού αλλά σε κάθε υπουργείο ή αυτόνομο οργανισμό που ενδιαφερόταν να αξιοποιήσει αυτές τις δυνατότητες εκπαίδευσης και μετεκπαίδευσης. Οι υποψήφιοι επελέγοντο μετά από προτάσεις από μια μικτή γαλλοελληνική επιτροπή κάτω από την αιγίδα της γαλλικής πρεσβείας, ενώ οι τελικές αποφάσεις παίρνονταν στην ειδική υπηρεσία του γαλλικού Υπουργείου Εξωτερικών.

Εκτός από τη Γερμανία και τη Γαλλία ανάμεσα στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες που πήραν μέρος στη διαδικασία τεχνικής βοήθειας ήταν η Σουηδία, η Ιταλία και η Ολλανδία. Οι δραστηριότητες του Βρετανικού Συμβουλίου σε πολιτιστικά και γενικότερα παιδευτικά θέματα ήταν μάλλον περιορισμένες συγκριτικά με το Γαλλικό Ινστιτούτο και το Ινστιτούτο Γκαίτε.

Πολυμερής Τεχνική Βοήθεια

Στο πολυμερές πλαίσιο διεθνών ή περιφερειακών οργανισμών θα εξετάσουμε κυρίως τα Ηνωμένα Έθνη και τις δραστηριότητες των εξειδικευμένων οργανισμών του, τον ΟΟΣΑ και τη Διεθνή Τράπεζα.

Ο ΟΗΕ και οι Εξειδικευμένες Υπηρεσίες του¹⁴

Ο ΟΗΕ υπήρξε μια από τις πρώτες πηγές τεχνικής βοήθειας στην Ελλάδα μέσα από τρία προγράμματα: τα τακτικά προγράμματα των εξειδικευμένων υπηρεσιών, το διευρυμένο πρόγραμμα του ΤΑΒ (το Συμβούλιο Τεχνικής Βοήθειας, Technical Assistance Board) και ΕΡΤΑ (διευρυμένο πρόγραμμα τεχνικής βοήθειας (Expanded Program of Technical Assistance) και το ειδικό Ταμείο των Ηνωμένων Εθνών. Την περίοδο 1949-1962 όλα μαζί τα προγράμματα αυτά τεχνικής βοήθειας ανήλθαν περίπου στα 3 εκατ. δολάρια. Είναι δύσκολο να αποσπάσει κανείς ακριβείς πληροφορίες ως προς την έκταση και τη φύση των ποικίλων προγραμμάτων εφόσον δεν ήταν συντονισμένα ούτε από την ελληνική κυβέρνηση, ούτε καν από τα Ηνωμένα Έθνη. (Δηλαδή γραφειοκρατικά η κάθε υπηρεσία έκανε τη δουλειά της χωρίς να λογοδοτεί ανοικτά με διαφάνεια). Πρακτικές που θα συναντήσουμε μετέπειτα σε μεγάλη έκταση μεταξύ των επί μέρους διευθύνσεων και υπηρεσιών στην ΕΟΚ σήμερα Ευρωπαϊκή Ένωση. Είναι ασαφές αν μερικές από τις δραστηριότητες θα μπορούσαν καν να θεωρηθούν ως "τεχνική βοήθεια" στην Ελλάδα. Αποτέλεσαν δραστηριότητες των υπηρεσιών του ΟΗΕ που τυχαία επέλεξαν την Ελλάδα ως δοκιμαστικό πεδίο.

14. Για περισσότερες πληροφορίες πάνω στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες του ΟΗΕ βλ. H.M. Philips, Διευθνή του Τμήματος Κοινωνικών Επιστημών στην "International aid for Educational Development in the Form of Technical Assistance", στο E.A.G. Robinson και Vaisey, *The Economics of Education* (Νέα Υόρκη Mcmillan and Co., 1966).

Οι δραστηριότητες των εξειδικευμένων υπηρεσιών του ΟΗΕ στο εκπαιδευτικό και ερευνητικό πεδίο και σε θέματα τεχνικής βοήθειας μπορούν να ομαδοποιηθούν με βάση την ταξινόμηση Maddison και Higgins ως εξής:¹⁵

1. Ο Οργανισμός Τεχνικής Βοήθειας του ΟΗΕ (United Nations Technical Assistance Organization U.N.T.A.O.) κυρίαρχα επικεντρώθηκε στην οργάνωση της Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδας και στην ενίσχυση του κυβερνητικού Ινστιτούτου Γεωλογίας και Ινστιτούτου Υποθαλάσσιας Έρευνας (Sub-Surface Research Institute).

2. Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας (I.L.O.) ξεκίνησε το δικό του πρόγραμμα τεχνικής βοήθειας στην Ελλάδα το 1951 με μια έρευνα που συντόνισε και κατηύθυνε πάνω στην αγορά εργασίας. Το I.L.O. επικεντρώθηκε στην οργάνωση της στατιστικής της εργασίας και στην πρακτική άσκηση στον τομέα της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης και μαθητείας, όπως επίσης τη συμβουλευτική βοήθεια που δόθηκε από ειδικούς από τη μια και υποτροφίες στο εξωτερικό από την άλλη. Αυτά τα προγράμματα σύμφωνα με μεταγενέστερες απόψεις παραγόντων του I.L.O. σε μεγάλο βαθμό εξουδετερώθηκαν από την ανυπαρξία της όποιας στρατηγικής στον τομέα αυτό ή ακόμα και όποιου ενδιαφέροντος από την ελληνική πλευρά. Πρόκειται για άλλη μία περίπτωση αδυναμίας αποτελεσματικής απορρόφησης ξένης βοήθειας όταν δεν υπάρχει μια ενδογενής σύλληψη των προβλημάτων.

3. Ο Οργανισμός Διατροφής και Γεωργίας (Food and Agriculture Organization) συγκέντρωσε τη δικιά της τεχνική βοήθεια στην καλλιέργεια γης και στην ανάπτυξη των υδατινών πόρων όπως επίσης την οργάνωση των γεωργικών στατιστικών.

4. Η κυρίαρχη δραστηριότητα της UNESCO στην Ελλάδα συνδέθηκε με την ίδρυση το 1957 του Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, αρχικό ακρονύμιο ΚΚΕ μετέπειτα ΕΚΚΕ. Η δημιουργία του Κέντρου προτάθηκε από την UNESCO και τα πρώτα χρόνια διευθύνετο από στέλεχος της. Στη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας ουδεμία έρευνα έγινε πάνω σε ελληνικά κοινωνικά προβλήματα. Η κατάσταση αυτή άλλαξε βεβαίως αργότερα. Είναι ακόμα ενδιαφέρον να επισημάνουμε ότι απόπειρες που έγιναν από την UNESCO για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης των ενηλίκων στην Ελλάδα, όπως επίσης για την ίδρυση ερευνητικού κέντρου για τη βασική εκπαίδευση δεν υλοποιήθηκε λόγω της ανυπαρξίας οποιουδήποτε σοβαρού ενδιαφέροντος γι' αυτούς τους τομείς από την ελληνική πλευρά.

5. Η βοήθεια που προήλθε από τη Διεθνή Οργάνωση Υγείας (W.H.O.) στην Ελλάδα ήταν υπό μορφή υποτροφιών για κορυφαίους επιστήμονες ή στελέχη ειδικευόμενα στη διοίκηση της Υγείας. Κάποια πρόσθετα τεχνικά προγράμματα δεν μπορούσαν να απορροφηθούν λόγω της ανυπαρξίας οργανωτικής και θεσμικής υποδομής από ελληνικής πλευράς (π.χ. το Ινστιτούτο Θώρακος Αθηνών και μια Σχολή Νοσοκόμων).

6. Η παροχή βοήθειας από τη Διεθνή Υπηρεσία Ατομικής Ενέργειας (I.A.E.A.) ξεκίνησε το 1959 μετά από μια συμφωνία με την Ελληνική Επιτροπή Πυρηνικής Ενεργείας. Σύμφωνα με την έκθεση Higgins-Maddison παρείχε ειδικούς, όπως επίσης και υποτροφίες για επιστήμονες και κορυφαία στελέχη για να ενισχυθεί το πυρηνικό ερευνητικό κέντρο

---

15. Οι περισσότερες πληροφορίες εκεί που δεν αναφέρονται άλλες πηγές αντλούνται από το ραπόρτο του ΟΟΣΑ για "Multilateral Technical Assistance to Greece", 1964, Maddison and Higgins.

ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ στους τομείς εφαρμογής των ραδιοϊσοτόπων στην ιατρική, τη γεωργία, τη ραδιο-βιολογία και ραδιο-χημεία, την πυρηνική φυσική και την πυρηνική ηλεκτρονική.

7. Το ειδικό Ταμείο του Ο.Η.Ε. (U.N. special fund) ξεκίνησε τη δράση του το 1959. Στόχος του ήταν να χρηματοδοτεί προγράμματα προ-επενδυτικά όπως έρευνες για τους διαθέσιμους πόρους, εφαρμοσμένη έρευνα και επαγγελματική εκπαίδευση.¹⁶ (H.M. Phillips). Ανάμεσα στους στόχους του ήταν η διερεύνηση των υδατινών πόρων στην Ελλάδα και η επαγγελματική εκπαίδευση των δασκάλων. Αναφορικά με την τελευταία αυτή δραστηριότητα, το ειδικό ταμείο του ΟΗΕ, ανέλαβε και διήρυνε του στόχους της λειτουργίας των ινστιτούτων τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης των δασκάλων (ΣΕΛΕΤΕ) που είχαν ιδρυθεί από το Υπουργείο Παιδείας το 1959. Ουσιαστικά το ειδικό ταμείο του ΟΗΕ ανέλαβε στον τομέα της επαγγελματικής εκπαίδευσης το πρόγραμμα που είχε ξεκινήσει η αμερικανική αποστολή τεχνικής βοήθειας και που συνεχίστηκε από τον ΟΟΣΑ (ο ΟΟΣΑ υποβάλλει σχέδιο για τον εξοπλισμό τέτοιων επαγγελματικών σχολών για τους δασκάλους).

8. Άλλες δραστηριότητες των ειδικευμένων οργανισμών του ΟΗΕ εμπεριείχαν εκείνες του Διεθνούς Οργανισμού Μετεωρολογίας (W.M.O.) και του Διεθνούς Οργανισμού Πολιτικής Αεροπορίας (I.C.A.O.). Και οι δύο οργανισμοί είχαν κάποια περιορισμένα προγράμματα σπουδών στο εξωτερικό, όπως επίσης επαγγελματικής εκπαίδευσης (στην περίπτωση τεχνικών εδάφους και στελεχών διοίκησης αεροδρομίων).

Τα προγράμματα τεχνικής βοήθειας του ΟΗΕ καλύπτουν ένα ευρύ πεδίο. Ενδεικτικό των δραστηριοτήτων του είναι τα ραπόρτα που γράφτηκαν από αποστολές ειδικών για τη συγκρότηση ενός εθνικού κέντρου τεκμηρίωσης (1977). Συχνά η παγκόσμια εμπειρία μπορεί να υποκαταστήσει την αδυναμία κατανόησης των τοπικών συνθηκών.¹⁷

Ο.Ε.Ε.С. - Ο.Ε.С.Д.

Ο Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (Ο.Ε.Ε.С.) και ο διάδοχός του Ο.Ο.-Σ.Α. υπήρξαν οι σημαντικότεροι πολυμερείς περιφερειακοί οργανισμοί παροχής τεχνικής βοήθειας στην Ελλάδα με ποικίλες μορφές από το 1949 (Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60 παρείχαν πάνω από 1 εκατ. δολάρια και έστειλαν περίπου 300 ειδικούς).

Η διαμόρφωση και η διατύπωση αυτών που θεωρούσαν ως κατάλληλης και πρέπουσας πολιτικής σταθεροποίησης αποτελούσαν βασική προϋπόθεση για την αποτελεσματική αξιοποίηση όλων των μορφών τεχνικής βοήθειας και χρηματοδοτικής στήριξης. Μια πολυμερής περιφερειακή μορφή παρέμβασης, αντί της διμερούς, θεωρήθηκε ότι έχει τη δυνατότητα να προωθήσει πιο αποτελεσματικά το είδος της οικονομικής πολιτικής που υποστηρίζει με την παροχή κάποιων συμβούλων. Η διαδικασία που έγινε γνωστή ως Linkage Effects εκτιμήθηκε ως εξαιρετικά σημαντική. Οι επιπτώσεις της διασύνδεσης συνεπάγονταν την καθιέρωση οργανικών δεσμών ανάμεσα στους μηχανισμούς συσσώρευσης δεξιο-

16. Για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. H.M. Phillips, "International Aid for Education Development" στο Robinson and Vaisey, *The Economics of Education*, σελ. 567-90.

17. UNESCO (SW. Massil), "Establishment of a National Documentation Centre" (Πάρις 1977), mimeo.

τήτων και τη διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου με την τεχνολογική πρόοδο. Τα περιορισμένα κονδύλια τεχνικής βοήθειας και η περιορισμένη προσφορά ξένων ειδικών θα έπρεπε να καταμεριστούν κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μεγιστοποιηθεί ακριβώς η δραστηριότητα της διασύνδεσης. Ο Ο.Ο.Σ.Α. θεωρούσε πως τέτοια τεχνική βοήθεια θα έπρεπε "να έχει πάντα την πρώτη προτεραιότητα" οπουδήποτε και οποτεδήποτε θα μπορούσε να είναι πραγματικά αποτελεσματική.

Η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Παραγωγικότητας (European Productivity Agency (E.P.A.))

Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '50 μια ειδική υπηρεσία ευρωπαϊκής παραγωγικότητας στήθηκε στα πλαίσια του Ο.Ε.Ε.Σ. μετά από αμερικανική πρωτοβουλία ως ένας εξειδικευμένος οργανισμός παρέμβασης. Βασική λειτουργία του ήταν η ενημέρωση της ευρωπαϊκής βιομηχανίας και γεωργίας για τις πιο πρόσφατες τεχνολογικές εξελίξεις στις ΗΠΑ. Η λειτουργία του Ε.Ρ.Α. χρηματοδοτήθηκε από την αμερικανική κυβέρνηση έως το 1956 όταν οι χώρες ανέλαβαν την από κοινού χρηματοδότησή του. Οι πρώτες δραστηριότητες του ΕΡΑ δεν στόχευαν κυρίως στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, αλλά στις ευρωπαϊκές βιομηχανικές χώρες που προσπαθούσαν να ξεπεράσουν το χάσμα που τους χώριζε από την αμερικανική τεχνολογία. Αργότερα στα τέλη της δεκαετίας του '50 πολλά από αυτά τα προγράμματα σπουδών που οργάνωσαν οι ΗΠΑ θεωρήθηκαν ως ακατάλληλα για τις ευρωπαϊκές χώρες. Ιδιαίτερα για μικρές χώρες όπως η Ελλάδα με μικρομεσαίες επιχειρήσεις πολλές μορφές νέων τεχνολογιών αλλά και μεθόδων μάνατζμεντ είχαν ελάχιστο ενδιαφέρον. Αλλά από πού προερχόντουσαν οι πρωτοβουλίες για τα διάφορα αναπτυξιακά και εκπαιδευτικά προγράμματα;

Η πρωτοβουλία για την προώθηση ποικίλων δραστηριοτήτων που συντονίστηκαν συνέχισε να παραμένει στα πλαίσια του Ο.Ε.Ε.Σ. και όχι στη χώρα παραλήπτη. Τα περισσότερα από τα προγράμματα συνέχισαν να οργανώνονται συλλογικά για πολλές χώρες, αν και η ομάδα περιοριζόταν στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες του Ο.Ε.Ε.Σ. (δηλαδή Ελλάδα, Τουρκία, Ιταλία, Ισπανία, Γιουγκοσλαβία).

Τα προγράμματα διαμορφώθηκαν με βάση τις απόψεις του ΕΡΑ ως προς το ποιές θα ήταν οι ανάγκες και όχι με τις εκτιμήσεις της ίδιας της χώρας (για τις δικές της ανάγκες). Είναι αλήθεια πως η Ελλάδα ήταν μέλος της επιτροπής, αλλά δεν είχε, όπως άλλωστε και οι άλλες χώρες παραλήπτες, καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των προγραμμάτων.¹⁸

Το 1956, ο ΕΡΑ (στο πρόγραμμά του για τις υποανάπτυκτες περιοχές) θα συμβουλευόταν την ελληνική κυβέρνηση πάνω στη διοικητική δομή που χρειάζεται για την προετοιμασία ενός οικονομικού αναπτυξιακού προγράμματος. Η Διεύθυνση Προγραμματισμού του

18. OECD, "Technical Assistance and the Economic Development of Greece", σελ. 45.

Υπουργείου Συντονισμού στήθηκε σε γενικές γραμμές με βάση προτάσεις του Οργανισμού αυτού.¹⁹

Το Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας ιδρύθηκε το 1953 πολύ ενωρίτερα απ' ό τι η ΕΤΒΑ σε διμερή βάση με τη στήριξη των αμερικανικών αρχών και της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Παραγωγικότητας (που την εποχή εκείνη κυριαρχείτο από αμερικανούς ειδικούς πριν από τον εξευρωπαϊσμό της στα τέλη της δεκαετίας του '50. Το ΕΛΚΕΠΑ έπαιξε στην Ελλάδα το ρόλο του καταλύτη στην προώθηση αμερικανικών μοντέλων διοίκησης επιχειρήσεων, λογιστικής και τεχνικών της αγοράς, διάχυσης τεχνικών πληροφοριών, και χρηματοδότησης συνδικαλιστικών μαθημάτων πάνω στη "σημασία της αυξημένης παραγωγικότητας"²⁰ (ένα ολόκληρο πρόγραμμα σεμιναρίων και διαλέξεων που συντόνισαν ξένοι στηρίχθηκε σε εισηγητές που μιλώντας για τις ποικίλες εφαρμογές της σύγχρονης τεχνολογίας δεν είχαν ουδεμία γνώση των ελληνικών συνθηκών).

Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση: Αποκλειστικό "Μοτίβο" στις Διεθνείς Προτεραιότητες.

Με τη συνεργασία του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Παραγωγικότητας και με τις Υπηρεσίες Τεχνικής Βοήθειας των Ηνωμένων Εθνών και των ΗΠΑ έγιναν τα πρώτα βήματα στον τομέα της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης. Η Αμερική τα μεταπολεμικά χρόνια παρείχε τα μέσα για επαγγελματικές σχολές. Εκθεση του James Semes που συντάχθηκε αργότερα απ' τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Παραγωγικότητας επεσήμανε πως τα περισσότερα από τα μέσα που παρείχαν οι ΗΠΑ ήταν εξαιρετικά ακατάλληλα.²¹

Η συνδυασμένη επιρροή των ξένων αποστολών και των διεθνών οργανισμών ήταν αυτή που οδήγησε τις ελληνικές αρχές να αναγνωρίσουν την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση ως ένα ουσιαστικό γνώρισμα της αναπτυξιακής διαδικασίας. Εμφαση επίσης δόθηκε από τους περισσότερους οργανισμούς ή υπηρεσίες για τη βελτίωση της άσκησης και της επανεκπαίδευσης των δασκάλων. Οι εμπειρογνώμονες του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Παραγωγικότητας μελέτησαν τις συνθήκες της επαγγελματικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα και προετοίμασαν ένα πρόγραμμα για την άσκηση των βιομηχανικών δασκάλων. Η βασική άποψη που επεκράτησε ήταν ότι η εκπαίδευση των δασκάλων επαγγελματικών σχολών θα έπρεπε να γίνει σε μια οργανωμένη θεσμικά βάση. Προτάθηκαν αυστηρά κριτήρια αξιολόγησης που θα έπρεπε να εισαχθούν και ως προς τα επαγγελματικά σχολεία και ως προς τους δασκάλους²² (στα πλαίσια αυτά ιδρύθηκε το 1959 η ΣΕΛΕΤΕ). Ευρωπαίοι και

19. Ενδεικτικό της νοοτροπίας των εμπειρογνομών του ΟΟΣΑ είναι ο τρόπος που διάφορες δοκιμαστικές περιοχές επιλέγονταν για "πειραματικούς" σκοπούς π.χ. η περιοχή της Ηπείρου αρχικά θεωρήθηκε ως αναπτυξιακή περιοχή που είχε ανάγκη εκβιομηχάνησης για να σταματήσει η μετανάστευση - ενώ αργότερα θεωρήθηκε από τους ίδιους αναγκαία η ενίσχυση της μετανάστευσης προς τη Γερμανία.

20. Οι περισσότεροι εισηγητές ήταν Αμερικανοί χωρίς πραγματικές γνώσεις πάνω στις ελληνικές συνθήκες. Άλλωστε το ΕΛΚΕΠΑ ως θεσμός ιδρύθηκε από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Παραγωγικότητας. Ξένος συντονιστής πλήρους απασχόλησης απεστάλη να οργανώσει πρόγραμμα σεμιναρίων και διαλέξεων.

21. Εισήγηση του James Semes, "The Conditions of Technical and Vocational Education in Greece" (1958), mimeo.

22. Ο ΟΟΣΑ παρακολούθησε έκτοτε την ανάπτυξη της ΣΕΛΕΤΕ από κοντά. Περιοδικές εκθέσεις αποστέλλονταν αναφορικά με την εξέλιξη της. Η ανάγκη να σταθεροποιηθούν σε ένα επίπεδο τα προσόντα των καθηγητών εθαιρείτο σοβαρό πρόβλημα. Δεν πρέπει να μας διεφεύγει ότι μέχρι πολύ προσφατά οι τεχνικές σχολές ήταν ιδιωτικές κερδοσκοπικές επιχειρήσεις. Βλ. την αναφορά του James Semes, "The Conditions of Technical and Vocational Education in Greece" (1958), mimeo.

και κυρίως αμερικανοί ειδικοί ήταν δραστήριοι στην καθοδήγηση και στην ανάπτυξη των προγραμμάτων, του περιεχομένου και των μεθόδων της διδασκαλίας. Σύμφωνα με τον Βεργίδη από το 1960 μέχρι το 1963 στη ΣΕΛΕΤΕ δίδασκαν αποκλειστικά αμερικανοί καθηγητές.²³ Αλλά ακόμα και ο σχεδιασμός των νέων κτιρίων, των εργαστηρίων και η λεπτομερική λίστα εξοπλισμού προσδιορίστηκαν από συμβούλους του ΟΟΣΑ (J. Semes).

Ο ΟΟΣΑ τόνισε όλα όσα σχετίζονταν με αυτό που ονοματίστηκε "επένδυση σε ανθρώπινο δυναμικό" για τη γεωργία, δηλαδή για γεωργική έρευνα και γεωργικές σχολές. Το 1962 με τη συνεργασία άλλων πέντε μεσογειακών χωρών του ΟΟΣΑ ιδρύθηκαν δύο μεταπτυχιακά κέντρα.

Το πρόγραμμα του γραφείου τεχνικού και επιστημονικού προσωπικού λειτουργούσε με μια κατανομή 50-50 για την ελληνική πλευρά μια που άλλωστε δεν είχε σχέση με άμεση τεχνική βοήθεια αλλά περισσότερο με κοινές συνεταιριστικές προσπάθειες ανάμεσα στον ΟΟΣΑ και την ελληνική κυβέρνηση. Αλλά όπως διατυπώθηκε σε εισήγηση του 1964: "δεν πέτυχαν όλες οι δραστηριότητες του ΟΟΣΑ στην Ελλάδα. Αλλά η επίδραση του οργανισμού δεν μπορεί να κριθεί μόνο από τις επιχειρησιακές του δραστηριότητες. Το στενό και συνεχές ενδιαφέρον του ΟΟΣΑ σε προβλήματα άσκησης πολιτικής ωφέλησε το Υπουργείο Συντονισμού και υπήρξε ένα είδος συνεργασίας που πρέπει να ενισχυθεί".

Ήταν τόσο στενές οι σχέσεις με το Υπουργείο Συντονισμού του υπεύθυνου συντονιστή του ΟΟΣΑ για την τεχνική βοήθεια που είχε εγκαταστήσει ακόμη και τα γραφεία του μέσα στο ίδιο το Υπουργείο από κοινού με τον έλληνα υπεύθυνο της επιτροπής τεχνικής βοήθειας. Δεν έπαιζε όμως πλέον το ρόλο του συντονιστή της τεχνικής βοήθειας όπως είχε γίνει τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '50 από την αμερικανική αποστολή.

---

23. Δ. Βεργίδης, Η παρέμβαση των Διεθνών Οργανώσεων στην ελληνική εκπαιδευτική πολιτική στον τόμο του Κέντρου Μεσογειακών Μελετών και του Κέντρου Μελετών και Αυτοοργάνωσης, *Κριτική της Εκπαιδευτικής Πολιτικής*, Αθήνα, 1982, σελ. 21,2. Συμπληρωματικά αναφέρει ότι η ΣΕΛΕΤΕ καταργήθηκε το 1963, επανδρώθηκε το 1966 και ότι στα πλαίσια της τεχνικο-παγγελματικής εκπαίδευσης ακόμη και στις αρχές του 1980 το 80% των διδασκόντων είχαν σπουδάσει στις ΗΠΑ.